

Een zoektocht naar waarheid

*Ik ontdekte dat ik minder en minder te zeggen had,
tot ik uiteindelijk stil werd en begon te luisteren.
En in die stilte hoorde ik de stem van God.*

SØREN KIERKEGAARD

Je staat bekend als iemand met uitgesproken meningen over de meest uiteenlopende onderwerpen, en vooral dan over ethische kwesties en religie. Regelmatig meng je je ook in het politieke en maatschappelijke debat. Vanwaar die brede belangstelling?

Etienne Vermeersch: Ik ben al van kindsbeen af sterk gefascineerd door wat ik 'de waarheid' noem, of toch op zijn minst door wat het dichtst de waarheid benadert. Vandaar ook mijn interesse voor vakken als wiskunde, natuurkunde, scheikunde, biologie, geschiedenis, enzovoort, kortom voor alle wetenschappen, maar ook voor literatuur en kunst. Ik ben echter ook opgevoed in het geloof in Christus en in de normen en waarden die de katholieke Kerk vertegenwoordigde en naar voren bracht. Ik heb toen ook een relatie met God ontwikkeld die men een relatie van vroomheid kan noemen. Dat betekent dat je overtuigd bent met God een zeker contact te hebben via het gebed en dat je door het besef van de aanwezigheid van God diep ontroerd kunt worden. Ik ben dan ook vroeg misdienaar geworden, waardoor ik die aanwezigheid van God en de liefde tot God sterk heb ervaren. Nooit ging ik met tegenzin naar de mis, de vespers of het lof. Ik pro-

beerde toen zo deugdzaam mogelijk volgens die normen te leven. Zo heb ik niet gemasturbeerd, omdat de leer van de Kerk zei dat onkuisheid zonde was. En als ik al iets deed dat niet mocht, dan heb ik dat zo snel mogelijk gebiecht. Ik was toen overtuigd dat het christendom de waarheid was en dat daar ook bewijzen voor bestonden. Ik geloofde dat men kon aantonen dat de evangeliën historisch waar waren.

Doorgaans spelen de ouders en de opvoeding een belangrijke rol in de geloofsovertuiging van hun kinderen, en natuurlijk ook de school. Hebben zij je geloof aangemoedigd of eerder je zoektocht naar waarheid?

Ik ben geboren op 2 mei 1934 en opgegroeid in Sint-Michiels, een dorp dat vandaag behoort tot Brugge. Het katholicisme drukte in de jaren 30, 40 en 50 nog een heel zware stempel op de samenleving, en dat was ook zo in mijn familie. Mijn vader Cyriel was zijn loopbaan begonnen als stoker bij de spoorweg, later werd hij smid en vanaf 1936 begon hij weer bij de spoorweg waar hij het bracht tot machinist. Mijn moeder Clara was een huisvrouw, zoals bijna alle vrouwen toen. De ouders en familieleden van mijn vader en moeder waren praktiserend katholiek, en de grootouders langs moederszijde waren bovendien bijzonder vroom. Grootvader Emiel, een schrijnwerker in Leke, ging na zijn pensionering dagelijks naar de mis en hij is overleden tengevolge van een pneumonie die hij had opgedaan tijdens een vroegmis. In 1914 waren mijn moeder en tante Zulma (toen respectievelijk 14 en 16 jaar) van hun ouders gescheiden geraakt (door het onder water zetten van de IJzervlakte) en ze verbleven tijdens de oorlog in Frankrijk. Grootvader beloofde een kapel te bouwen als ze behouden zouden terugkeren. Hij droomde toen dat Maria hen onder haar mantel nam. Na de oorlog heeft hij een kapelletje voor O.L.V. van Altijddurende Bijstand gebouwd. Het staat er nog altijd op de weg van Leke naar Keiem en het wordt nog geregeld bezocht. De grootouders langs vaderszijde hadden in hun zaken geleden onder de aanvallen van de pastoor omdat ze hun café huurden van een 'liberaal' uit Brugge. Sindsdien bestond er, vooral bij de oudste kinderen, een achterdocht tegen de hiërarchie en een matige vorm van antiklerikalisme. Mijn vader bleef in alle opzichten een praktiserende gelovige, met een moraal waarin rechtvaardigheid een centrale rol speelde. Maar op het gebied van de politieke richtlijnen van de Kerk, en ook van het huwelijksleven, volgde hij zijn eigen mening. Toen ik mijn

intrede in het klooster bekend maakte, was mijn moeder gelukkig, maar mijn vader, die gehoopt had dat ik ingenieur zou worden – dat had ik als klein kind al gezegd – was diep ontgoocheld en zei dat hij dacht dat ik verstandiger was. Bij mijn uittreden hebben beide ouders mij met open armen ontvangen. Mijn moeder zal wel enige ontgoocheling gekend hebben, maar ik denk dat mijn vader mij beschouwde als een soort verloren zoon die de weg terug gevonden had. Toen ik in 1967 hoogleraar werd waren ze fier, hoewel mijn vader dat niet liet merken.

Je was in je jeugd dus gelovig. Was er dan geen enkel moment waarop je aan je geloof begon te twifelen?

Toen ik in de poësis zat (het voorlaatste jaar van de humaniora), las ik het boek *Zuster Virgilia* van Gerard Walschap. Dat gaat over een boerendochter die zich plots door God geroepen voelt en intreedt in het klooster. Ze neemt haar taak als non bijzonder ernstig op en wijdt zich volledig aan God; met andere woorden, ze wil heilig worden. Alles wat van haar gevraagd wordt om dat doel te bereiken, doet ze en er doen zich rond haar enkele wonderlijke zaken voor. Het geniale van het boek ligt in het volgende. Er is een familielid van die non die daar allemaal niets van gelooft en alles wat rond haar gebeurt op een rationele wijze uitlegt. Walschap schrijft dus met veel inleving een 'heiligenleven', maar tevens lijkt voor al het heilige en wonderlijke een natuurlijke verklaring te bestaan. Toen ik dat boek uit had, kwam bij mij de gedachte op: misschien is alles wat ik in mijn leven geloofd heb het resultaat van mijn opvoeding; misschien is mijn geloof gebaseerd op puur verzinsel en kun je alles vanuit een rationeel standpunt bekijken. Ik vond geen enkel middel om uit die impasse te raken en ook geen enkel bewijs voor alles wat ik tot dan toe geloofd had. Ik besepte dat ik tegen die suggestie van Walschap niets kon inbrengen. Vanaf dat ogenblik werd ik ongelovig.

Toch ben je ingetreden in een klooster. Erg paradoxaal voor iemand die op zoek gaat naar waarheid, ongelovig wordt en kiest voor een plaats waar men zich bij wijze van spreken neerlegt bij religieuze dogma's.

Dat klinkt inderdaad onlogisch, maar ik zal het proberen uit te leggen. Ik had een aantal morele waarden en menselijke houdingen die ik heel belangrijk vond, zoals liefde, vriendschap en medelijden. Ik kampte maandenlang met het probleem: als er geen God bestaat, wat is dan het fundament van die morele waarden? Kan ik liefde dan niet meer waardevol vinden? Kan ik vriendschap niet meer echt waarderen? Betekent medelijden voor mij dan niets meer? Ik kon niet anders dan aan die waarden trouw blijven, anders moest ik mezelf als persoon verloochenen en mijn vrienden en geliefden ontrouw worden. Dus moest ik een fundament voor die waarden vinden. Ik dacht toen: als God niet bestaat, is er geen fundament voor waarden. In die periode las ik ook nogal wat existentialistische literatuur en zo kwam ik op de gedachte dat alleen een sprong naar God toe mij dat fundament kon brengen. Ik bleef overtuigd dat ik het bestaan van God niet kon bewijzen, maar ik had hem absoluut nodig als grondslag voor mijn waardebeleving.

Op dat ogenblik besliste je om priester te worden. Waarom wou je perse intreden bij de jezuïeten, die zich onvoorwaardelijk onderwerpen aan het gezag van de paus en hem absolute gehoorzaamheid zweren?

Het lezen over Søren Kierkegaard, die eveneens naar God gesprongen was, heeft mij toen ongetwijfeld beïnvloed.¹ Zodra ik die stap had gezet, wou ik daarin ook radicaal doorgaan. Aanvankelijk wilde ik trappist worden om mij volledig aan God te wijden, maar een wijze biechtvader heeft mij uitgelegd dat dit niet strookte met mijn temperament. Daarop heb ik voor de jezuïeten gekozen omdat ook dat engagement gekenmerkt is door radicalisme en daarnaast ook dynamisme. Zo ben ik jezuïet geworden, in het volle besef dat ik het bestaan van God niet kon bewijzen. Nu zie ik wel in dat er in mijn gedachtegang van toen nogal wat zwakke elementen zaten. Ik zocht een fundament voor mijn waarden bij God, maar waarom de katholieke God? In feite had ik eerst een brede studie van de godsdiensten moeten maken. Achteraf gezien sprong ik naar de God die ik uit mijn kinderjaren kende. Wel is het zo dat ik vlug na mijn intrede geconfronteerd werd met de *Geestelijke Oefeningen* van Ignatius van Loyola en dat die volledig bij mijn instelling van toen aansloten.² Het was alsof ze voor mij gemaakt waren. Nooit in mijn leven ben ik zo intens tot in mijn diepste wezen gegrepen geworden. Nooit meer ben ik zo ontroerd geweest.

Tot je op een dag bent uitgetreden.

Dat deed ik pas vijf jaar later. Afgezien van het feit dat je na momenten van geluk en 'consolatie' ook perioden van emotionele dorheid, van 'desolatie' beleeft, wat de 16de-eeuwse kerkvader Johannes van het Kruis de '*noches oscuras*' noemt, de donkere nachten, begin je ook langzamerhand de interne zwakheden en inconsistenties van het systeem te beseffen. Wat mij vermoedelijk het diepst heeft getroffen, was dat van mij in enkele gevallen ontrouw gevraagd werd tegenover mijn diepste morele overtuigingen en dat ik, op basis van de regel van gehoorzaamheid, daaraan heb toegegeven. Ik heb dat mezelf nooit kunnen vergeven. Dat bracht me uiteindelijk tot de overtuiging dat de echte waarheid en de echte moraal daar niet te vinden waren. Bovendien was de verregaande inperking van de vrijheid, zowel uiterlijk als innerlijk, voor mij heel moeilijk te dragen. Ik werd er letterlijk (psychosomatisch) ziek van. Toch heeft het nog maanden geduurd voor ik de definitieve beslissing tot uittreding nam.

Ik kan me indenken dat dat niet eenvoudig was. Veel mensen in kloosters en seminaries kennen het 'gewone' leven nauwelijks. Was je op het ogenblik van je uittreding nog gelovig of was je je geloof in die vijf jaar, wat toch een lange tijd is, kwijtgeraakt?

Na mijn uittreding was ik nog altijd gelovig. Wel had ik dan afstand genomen van het systeem van de jezuïetenorde en van de Kerk, maar de band met God kon ik niet onmiddellijk lossen. In die periode werd ik sterk aangegrepen door de film van Ingmar Bergman *Det sjunde inseglet* (Het zevende zegel).³ Het was alsof die film voor mij gemaakt was. Nog ongeveer anderhalf jaar heb ik dan een periode meegemaakt waarin ik, bij wijze van spreken, tijdens de week ongelovig was, en 's zondags gelovig. Ik studeerde toen, naast mijn tweede licentie Klasieke Filologie, ook de kandidatuur filosofie bij Leo Apostel en Jaap Kruithof.⁴ Ook de discussies met hen en met mijn medestudent Hugo Van den Enden, hebben mij in mijn zoektocht gestimuleerd.⁵ Stilaan nam mijn ongelof toe en op een bepaald ogenblik stelde ik vast dat ik volledig ongelovig geworden was. Als een pijnlijke strijd heb ik dat toen niet ervaren, in tegenstelling met mijn eerste geloofscrisis. Mijn geloof verminderde gaandeweg tot ik besepte dat ik totaal ongelovig was.